

БАРГИНСЬКЕ ПОВСТАННЯ (1928 РІК)

І. Отрощенко

Баргинське повстання 1928 року, попри всю різноманітність досліджень із новітньої історії Монголії, залишається недостатньо висвітленим. Упродовж останніх років деякі дослідники торкалися цієї теми у контексті здебільшого фундаментальних досліджень [Базаров 2002; Батбаяр 2002; Лузянин 2003]. Проте, на думку автора, вона потребує ґрунтовнішого розгляду, оскільки проливає світло на специфіку тогочасної політичної лінії МНР, особливості монгольського визвольного руху, двозначну позицію СРСР щодо баргинського повстання. Завданням даної статті є розгляд перебігу повстання та долі його активних учасників, позиції правлячої верхівки МНР та радянської сторони.

Ще 1923 року, за підтримки Урги, була створена Баргинська молодіжна партія (з 15.01.1925 – Нарревпартія Східного краю). Партія виступала за приєднання Внутрішньої Монголії до МНР, і, не маючи власної політичної платформи, у своїй діяльності керувалася “10-ма принципами” Монгольської Народної Партії 1921 року [РГАСПИ, 532/335, 123]. Зокрема навесні 1925 р. керівники Нарревпартії були фактично пов’язані з ЦК МНРП¹, яка надавала їм і моральну, і матеріальну підтримку. В жовтні 1925 р. на спільній нараді було прийняте рішення про об’єднання Нарревпартії Східного краю та партії гоміндан Внутрішньої Монголії в єдину Народно-революційну партію Внутрішньої Монголії (НРП ВМ). На цій же нараді була прийнята програма, в якій, зокрема, зазначалось, що метою партії є досягнення адміністративно-територіальної автономії Внутрішньої Монголії, а в перспективі – створення вільної Китайської Федеративної республіки.

Баргутське угруповання ЦК НРП ВМ під проводом Мерсе було щільно пов’язане з Улан-Батором і Комінтерном. У той час Мерсе, будучи секретарем ЦК, мав авторитет серед деяких монгольських князів і населення. У 1926 році ця група взяла під контроль Ордоський та Уланцабський сейми Внутрішньої Монголії і в вересні того ж року провела мобілізацію населення в цих районах. Необхідна зброя безпосередньо постачалась із Улан-Батора через представників МНРП та Комінтерну, поза контролем китайського генерала Фен Юйсяна, який постачав зброю прогомінданівському керівництву НРП ВМ під проводом Церен Донрова [Лузянин 2003, 158]. Іноді відправляла МНРП і своїх інструкторів – монголів. Більшість революційних акцій НРП ВМ відбувались на заході Внутрішньої Монголії впродовж 1926–1927 років. Зусилля цієї групи були спрямовані на створення Народно-революційної армії Внутрішньої Монголії. Хоча офіційно до 1927 року в ній налічувалося близько 6 тис. чоловік, за оцінкою В. Кангеларі, начальника штабу Монгольської народної армії (1925–1927), у безпосереднім підпорядкуванні ЦК НРП ВМ “жодних загонів і збройних одиниць немає”, а були певні люди, пов’язані з ЦК і віддані йому. У них-то й були свої загони, які вони за власним розсудом могли використати в інтересах партії. Серед ватажків цих загонів зустрічалися й хунхузи², яких передбачалося перевиховати в революційному дусі [Клинов 2000, 261].

Поразка китайської революції (1925–1927) завдала нищівного удару по теорії “світової революції”, призвівши зокрема до згорання революційної роботи

МНРП у Внутрішній Монголії та Барзі. Проте монгольське керівництво підтримувало неофіційні контакти з тамтешніми революційними групами.

У лютому 1928 року Виконкомом Комінтерну (ВККІ) була затверджена наступна інструкція для роботи у Зовнішній Монголії, де зазначалось, що у боротьбі з ідеологією панмонголізму слід висувати ідею національної незалежності і перспективу консолідації монголів у майбутньому на засадах революційної влади, всебічно застерігаючи від ризикованої агітації за об'єднання у теперішній час у силу, головним чином, зовнішніх загроз [РГАСПИ, 495/59, 2]. Проте, за телеграмою А.Я. Охтіна, радянського представника в Улан-Баторі (від 29.03.1928), у проєкті програми, написаному головою ЦК МНРП Ц. Дамбадоржем відзначалася необхідність із метою захисту самостійності МНР надати допомогу в боротьбі єдиноплеменників за звільнення від іноземного гноблення та внутрішніх гнобителів. Але і Комінтерн, і МНРП виявилися непослідовними у своїх намірах. Так, представники Комінтерну фактично спонукали баргутів до негайного збройного виступу, який, на думку останніх, мав завершитися приєднанням Барги до МНР. Правляча ж верхівка МНР, незважаючи на шляхетні наміри, не підтримала повстання у Барзі (08.–09.1928).

Деся 8–9 серпня 1928 року з Барги до Улан-Батора прибули троє делегатів. З'ясувалося, що 14 липня на кордоні МНР відбулася партконференція Барги за участю 30 делегатів від 25 осередків (500 членів партії). Конференція пройшла під керівництвом Мерсе, представника ВККІ С.Ф. Степанова, Фу Мінтая, Ерхімбато – членів ЦК НРП ВМ. У прийнятих резолюціях було вирішено: 1) визнати ситуацію сприятливою для негайного збройного повстання; 2) прийняти спеціальну резолюцію по зовнішньому питанню, створенні ревкому, військової ради, розробити докладно оперативний план військових дій, створити національну армію з 1000 чоловік із наступним розгортанням у 3 бригади, негайно озброїти всіх членів партії. Оперативний план передбачав негайне заняття Хайлара (адміністративного центру Барги), ст. Маньчжурії й посилку групи у напрямку гірського масиву Хінгану; 3) звернутися до Комінтерну для видачі 1000 гвинтівок і 100 000 грошима; 4) послати делегацію до МНР задля узгодження виступу та одержання підтримки [РГАСПИ, 495/64, 117]. С.Ф. Степанов обіцяв негайно клопотатися перед Виконкомом Комінтерну про гроші та підтримку. Всі резолюції були прийняті з його згоди.

Саме повстання розпочалося у перших числах серпня під керівництвом Фу Мінтая, Мерсе та інших партійців. Зброю було взято у хошунних управах Барги, а також у російських та китайських купців. До 7 серпня загони захопили шість хошунів Барги, вигнавши звідти китайську адміністрацію і здійнявши у хошунних центрах червоні прапори. З початком повстання велика кількість людей рушила до кордону МНР. З'явилися групи депутатів і посередників від баргутів із проханням про дозвіл перетнути кордон [Базаров 2002, 57].

11 серпня 1928 року на приватній нараді частини членів ЦК МНРП А. Амора, Ж. Гелегсенге, Х. Чойбалсана, Ц. Жамцарано, за участі радянського представника, обговорювалося це питання. Після стислої інформації Гелегсенге Амор виразив крайній подив, що ЦК ВМ із представником ВККІ, вирішуючи питання про повстання у прикордонному Монголії районі, не погодили його з МНР. На особисту думку радянського представника, цей час не сприяв повстанню, воно, мовляв, зіграє на руку Японії, яка прагне прикривати смутами свою агресію в Маньчжурії; революційний рух у Барзі не може бути ізольованим від іншої частини Внутрішньої Монголії. Отже, він радив зайнятися зміцненням партійного керівництва і зв'язків, відмовившись від питання про виступ. Із цим погодилися інші учасники наради, висловлюючи надію, що Ц. Дамбадоржу в Москві вдасться домовитися з питання взаємин між ЦК МНРП та ЦК НРП ВМ [РГАСПИ, 495/64, 117]. Малося

на увазі визнання за МНРП права очолити революційний та визвольний рух на теренах Внутрішньої Монголії та Барги, на яке сподівалася монгольська сторона. Лише Ц. Жамцарано виступив за беззаперечну підтримку баргинської операції і негайне включення МНР у військові дії.

Треба зазначити, що напередодні повстання, у першій половині липня 1928 року, представники Комінтерну не були такі обережні, даючи настанови баргутським революціонерам. Чим, як не заклик до повстання, виглядають інструкції щодо організації загонів самооборони, роззброєння можновладних князів і скликання народного хуралу Внутрішньої Монголії? Саме такі інструкції з організації революційної роботи у Внутрішній Монголії давав Мерсе представник ВККІ А. Климов під час їхньої зустрічі в Улан-Баторі [Лузянин 2003, 162]. Японці взагалі підозрювали радянську сторону у військовій та фінансовій підтримці повстання, зазначаючи, що лише в липні 1928 року через Далекосхідний військовий округ керівникам баргутського руху за незалежність були передані 3 млн. юанів, 5 артилерійських гармат та 10 кулеметів. Метою радянської кампанії, мовляв, було приєднання Барги до МНР [Батбаяр 2002, 61].

Надалі МНРП офіційно відмежувалася від подій у Барзі, наказавши навіть роззброювати та інтернувати озброєних повстанців, якщо ті перейдуть кордон МНР. Проте телеграми радянських представників з Улан-Батора (від 17.08.1928, 20.08.1928) підкреслювали, що, фактично, більшість ЦК ВМ пов'язана з керівною верхівкою МНР, домовляючись із останньою за спиною працівника ВККІ. За їхніми словами, Ц. Жамцарано, “ідеолог внутрішньомонгольського питання”, вважає, що у зв'язку з ослабленням маньчжурського військового режиму можливий підйом національного революційного руху, потрібно його підтримати, а повсталі області приєднати до Зовнішньої Монголії. Мовляв, цієї ж точки зору дотримуються такі монгольські політики як Н. Джадамба та Х. Чойбалсан [РГАС-ПИ, 495/64, 119–119а]. Останні морально, а можливо й грошима, заохочують цю справу, висловлювалися раніше за підтримку повстання.

16–17 серпня монголи напали на станції Унур і Цаган, перервали сполучення на добу. Китайський бронепоезд втратив близько 20 чоловік. Китайці рили окопи на ст. Маньчжурії та у Хайларі, вислали загони до 300 чоловік у район Ганьчжур суме. Там перебував невеликий загін повстанців, який після зіткнення відступив на терени МНР. Родини китайської знаті почали виїжджати до Харбіна. Повстанням керував Мерсе. За словами монголів, їм була обіцяна радянська допомога, у разі відсутності такої вони можуть звернутися до Японії. Радянські представники натомість стверджували: жодної участі у повстанні їхніх військ немає й бути не може. Допомога зброєю, вогнеприпасами не надавалася [РГАСПИ, 495/64, 122]. Події у Барзі стривожили монголів. Уряд МНР опублікував декларацію про свою непричетність до повстання. Обговорювалися заходи на випадок розгрому повстанців, переходу їх та китайських військ на територію МНР.

До Улан-Батора щодня прибували окремі працівники з Барги, інформували про повстання, агітували за виступ на допомогу. За нової інформації в монгольських колах змінювався настрій і намічені заходи. 20 серпня прибув з Барги Ядомсурун, начальник загону, що ще 16 серпня діяв у районі Китайсько-східної залізниці. Під його керівництвом була пересічена залізниця, захоплений курорт Халун Аршан. Він повідомив, що повстали мають до тисячі гвинтівок, мало набоїв, діють маленькими загонами не більше 150 осіб. Зараз на місці всім керує Мерсе. Останній після захоплення Халун Аршану виголосив промову монгольською, китайською і російською мовами. Штаб повсталих перебував у Хандагаї. Представник Виконкому Комінтерну А. Климов домовився з Ядомсуруном та Фу Мінтаєм про негайне їхнє повернення назад задля термінової ліквідації повстання, змушений був допомогти їм грошима. Тоді ж А. Климова відвідав Ж. Гелегсенге, щоб від імені партії обгово-

рити баргинське питання. Він заявив, що події в Барзі впливають на стан партійної організації, особливо у військових колах. Климов радив питання поставити в парторганізації після того, як усе заспокоїться, до цього часу ВККІ вирішить питання взаємин партій Зовнішньої та Внутрішньої Монголії. Домовилися про відправлення двох відповідальних працівників з метою безболісного інтернування учасників повстання, які будуть переходити на монгольські терени [РГАСПИ, 495/64, 123].

21 серпня 1928 року на засіданні ЦК МНРП прийняли остаточне рішення про баргинське повстання у радянському варіанті [РГАСПИ, 495/64, 125]. ЦК МНРП ухвалив: 1) від надання допомоги втриматися; 2) вжити заходів до припинення руху, доручивши це членам ЦК ВМ і делегатам, що прибули з Барги за допомогою, яких відправляють назад; 3) у зв'язку із загрозливим становищем на східному кордоні МНР відправляє комісію, який доручено: пропустити до МНР мирних біженців з Барги; збройних повстанців, які перетнуть кордон МНР, роззброювати й інтернувати, пояснювати монгольським прикордонним частинам сутність подій. 22 серпня 1928 року Фу Мінтай виїхав з Урги в Баргу. Наступного дня відправилася комісія на східний кордон із формальною метою реорганізації прикордонної охорони, а в дійсності – задля сприяння ліквідації повстання й інтернування баргинських утікачів у МНР. 24 серпня виїхали Ерхімбато, Ядомсурун та інші. Паралельно радянська сторона намагалася з'ясувати роль ЦК МНРП у “цій авантурі”. Вона змушена була визнати особисту участь С.Ф. Степанова у розробці плану повстання, також “обіцянку йому зброї й грошей із вказівкою їхньої кількості, місця й часу видачі” [РГАСПИ, 495/64, 124].

На цей же час повстанці обмежилися нападами на Чжалайнор, Угунор, Унур. Сили повстанців сягали до 1000, згрупованих у загони від 30 до 150 осіб, винятково кінноти. Начальник штабу повстанців роз'їжджав по хошунам, мобілізував населення. Гвинтівок було до 2000 штук, переважно російських, придатних до 1000. Внаслідок відсутності бойових припасів загони розпадалися, рух ішов на спад. Населення почало розходитися по домівках. Японці пропонували зброю повстанцям, але зустріли відмову [РГАСПИ, 495/64, 124]. Мерсе зі своїм загonom, відрізаний у районі Хінганського тунелю, втратив зв'язок із головним повстанським штабом у Хандагаї. 23 серпня 1928 року китайці зуміли перекинути з Ціцкара до Барги значні військові частини і почали тиснути повстанців. Наприкінці серпня більшість баргутських загонів була розсіяна та ліквідована, частину взято у полон. Останній спротив придушили 12 вересня 1928 року. Самому Мерсе вдалося втекти у Внутрішню Монголію [Лузянин 2003, 163].

Восени 1928 року члени НРП ВМ сиділи в Улан-Баторі без грошей [РГАСПИ, 495/64, 146]. Важке було й матеріальне становище біженців із Барги, яким внутршньомонгольські партійці просили надати грошову допомогу. Йшлося про біженців з Барги (близько 150 осіб) і Уланцабського сейму (60 осіб, із декількома пораненими). Представники Комінтерну порадили проводу МНР по можливості допомогти біженцям і з тією ж пропозицією звернулися до Москви.

13 жовтня 1928 року ЦК НРП ВМ на своєму засіданні порушив питання про виключення Мерсе з партії. Сам Мерсе з 2-ма ад'ютантами у жовтні 1928 року з Хайлара виїхав до Мукдена, його загін моментально розпався. Там він нібито намагався домовитися з китайцями щодо майбутнього Барги, закликав учасників повстання до повернення додому, мовляв, китайська влада гарантує, що не буде жодних переслідувань. Проте радянські представники у Монголії підозрювали, що йдеться не про угоду, а про “повну зраду”. Радянська сторона вважала доцільним приписати “Баргинський галас авантюристові Мерсе” [РГАСПИ, 495/64, 156]. Мовляв, завдяки зізнанням, зробленим двома активними учасниками баргинського повстання, встановлені безсумнівний зв'язок і домовленість між керівниками повстання та японцями. Щоб приховати зв'язок баргинських керівни-

ків із Комінтерном, в Москві прийняли рішення про їхній арешт та оголошення японськими агентами. Так був заарештований Ерхібато та ряд інших діячів. Мерсе продовжував ховатися в Маньчжурії [Лузянин 2003, 165]. Попри такі звинувачення, монгольське населення цілком усвідомлювало, хто насправді винний. Так, в Улан-Баторі серед міських лам і значної групи наявних там баргутів велася агітація проти делегатів Комінтерну³ під прапором того, що росіяни в Комінтерні говорять про сприяння МНР, але фактично ведуть до руйнування монгольської національності, посилаючись на приклад баргинського повстання, що призвело, нібито з вини Комінтерну, до загибелі [РГАСПИ, 495/64, 160].

Наприкінці листопада 1928 року радянська комісія з Улан-Батора доповідала, що розпочала вивчення “внутрішньомонгольського питання” й становища НРП ВМ. За їхнім спостереженням, партія, як масова організація, не існувала. Наявні на місцях партійні осередки розрізнені, слабкі й майже не пов’язані з ЦК НРП ВМ. Відносно задовільно була поставлена партійна робота у Чжоудаському та Ордоському сеймах. 40 політпрацівників, що виїхали з Улан-Батора для партійної роботи на місцях, працювали самостійно, без керівництва ЦК. Усередині ЦК спостерігалися тертя з баргутами. Пропонувалося: 1) звернути більше уваги на роботу у Внутрішній Монголії у зв’язку з посиленою роботою японців; 2) партію, як самостійну, зберегти; 3) в Улан-Баторі негайно скликати розширену нараду ЦК НРП ВМ і прибулих працівників із Внутрішньої Монголії, на якій категорично засудять путчистський ухил і запропонують сили партії кинути на власне партійну роботу, узгоджену з китайською компартією; 4) після наради треба ЦК НРП з Улан-Батора перекинути до Внутрішньої Монголії; 5) У лютому-березні скликати другий з’їзд партії; 6) відносини партії з МНРП зберігаються колишні – Улан-Батор допомагає, але не керує. Питання про керівництво партією з боку китайської компартії планувалося поставити на другому з’їзді. Для керування підготовкою з’їзду та роботою ЦК до з’їзду мали призначити представників ВККІ. Також Комінтерн повинен був негайно надати НРП ВМ грошову допомогу в розмірі 10000 рублів. Зазначалося, що деяку допомогу надасть Улан-Батор, якщо йому це запропонувати. Комісія доповідала, що колишні повстанці та біженці перебувають у важкому становищі; необхідно їм вдруге допомогти [РГАСПИ, 495/64, 175].

У цей же час у МНР відбуваються радикальні політичні зміни. На VII з’їзді МНРП (23.10–11.12.1928) прихильники панмонгольської ідеї з лав керівництва МНР востаннє з трибуни висловились про необхідність об’єднання монгольських народів. Проте як ця позиція, так й інші засади національних демократів зазнали гострої критики. Зокрема, глава делегації Комінтерну Б. Шмераль зазначив: “Це японське гасло (панмонголізм – прим. авт.) суперечить інтересам монгольського народу” [цит. за: Улымжиев, Цэцэгма 1999, 81]. В результаті роботи з’їзду колишні партійні лідери – національні демократи ”правого спрямування” були виключені зі складу керівництва. До влади прийшли “ліві”, розпочався так званий лівацький експеримент (1929–1932) на теренах МНР. І у цій новій ситуації співчуття ідеї загальномонгольської єдності трактувалося ледь не як державна зрада.

8 січня 1929 року Мерсе разом із однопумцями направили до ЦК МНРП “Заяву Баргинської Аратської партії”, де просили керувати революційним рухом у Барзі як колись; надати кредит у 10 тис. тугриків; повернути всіх баргинців, що знаходилися у МНР, додому. Останніх, за деякими даними, нараховувалося близько 700 юрт [Базаров 2002, 63]. З огляду на вище згадані обставини, МНРП була змушена ухилитися від прямого проводу революційним рухом, відмовила у кредиті і слушно зазначила, що повернення баргинців залежить від їхнього бажання [Лузянин 2003, 165]. На словах монгольські політики були змушені відмовитися від курсу на об’єднання і щільних контактів із Баргою, проте не облишили відповідних сподівань.

Залишається питанням, чому радянське керівництво не підтримало повстання, яке намагався спровокувати Комінтерн? Чи тут відбилася різниця підходів між Комінтерном та радянським дипломатичним відомством, чи запізнило вирішили, що виступ не на часі, чи не очікували такої рішучості від баргутських революціонерів – невідомо. Той факт, що баргутам давали недвозначні інструкції різні представники Комінтерну за лічені дні до початку повстання, свідчить на користь існування серйозних політичних розрахунків і глобальних планів у радянської сторони. Треба сподіватися, що залучення нових архівних даних дозволить відповісти на це питання. Що ж до самого повстання, то відсутність зброї та обіцяної підтримки заздалегідь вирішили його долю. Рішення про невтручання було болючим і важким для монгольської еліти, та й прийняте воно було під постійним пресингом радянської сторони. Проте цей виступ зайвий раз підтвердив послідовну орієнтацію баргутів на об'єднання з Зовнішньою Монголією, що її вони вже демонстрували у 1912, 1919, а з часом і у 1945 році.

¹ МНРП – Монгольська Народно-Революційна Партія.

² Хунхузи – учасники озброєних банд у Маньчжурії з середини XIX ст. по 1949 р.

³ Делегація Комінтерну на VII з'їзді МНРП (23.10–11.12.1928).

ЛІТЕРАТУРА

- Базаров Б. В. Неизвестное из истории панмонголизма. Улан-Удэ, 2002.*
Батбаяр Ц. Монголия и Япония в первой половине XX века. Улан-Удэ, 2002.
Клинов А. С. Проблема сохранения единства Китая (XX век). Майкоп, 2000.
Лузянин С. Г. Россия – Монголия – Китай в первой половине XX века. Политические взаимоотношения в 1911–1946 гг. Москва, 2003.
РГАСПИ. Российский государственный архив социально-политической истории. Ф. 532, оп. 4, ед. хр. 335; ф. 495, оп. 152, ед. хр. 59, 64.
Улымжиев Д. В., Цэцэгма Ж. Цыбен Жамцарано: научная, просветительская и общественно-политическая деятельность в Монголии (1911–1931). Улан-Удэ, 1999.